NURAN YILDIRIM ARMAĞAN KİTABI

TIP TARİHİNİN PEŞİNDE BİR ÖMÜR

EDİTÖRLER
HAKAN ERTİN
M. İNANÇ ÖZEKMEKÇİ

BETİM
BEŞİKÇİZADE TIP VE İNSANİ BİLİMLER MERKEZİ

BETİM KİTAPLIĞI

NURAN YILDIRIM ARMAĞAN KİTABI

TIP TARİHİNİN PEŞİNDE BİR ÖMÜR

İstanbul 2016

Editörler
Hakan Ertin, M. İnanç Özekmekçi

Yayınlayan
Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı

İletişim
Kızılelma Cad. Topçu Eminbey Çıkmazı Sk. No. 4
Fındıkzade Fatih İstanbul
0212 588 2545 0212 632 8579
betim.org.tr

Yapım
Selika

Tasarım Uygulama
Ahmet Yumbul

Baskı ve Cilt
Pınarbaş Matbaacılık Ltd. Şti.
0212 544 58 77

ISBN
978-605-86957-5-7

© 2016 BETİM

Bütün hakları saklıdır.
Yazılı izin olmadan, tanıtım amaçlı
kısa alıntılar dışında hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 06

Nuran Yıldırım ile Tıp Tarihi Kariyeri Üzerine
Hakan Ertin, Ceren İlikan Rasimoğlu 11

Prof. Dr. Nuran Yıldırım'ın Çalışmaları
Yeşim Işıl Ülman, Ceren İlikan Rasimoğlu 45

Hocası Olmaktan Kıvanç Duyduğum Öğrencim, Nuran Yıldırım
Günay Kut 75

Prof. Dr. Nuran Yıldırım ve Bilim İnsanı -Bilim- Emeklilik Üzerine
Ferruh Dinçer 79

Yaşam Boyu Üretmek
Emre Dölen 89

Kadim Dostum Nuran Yıldırım
Tülin Erdoğan Aybars 91

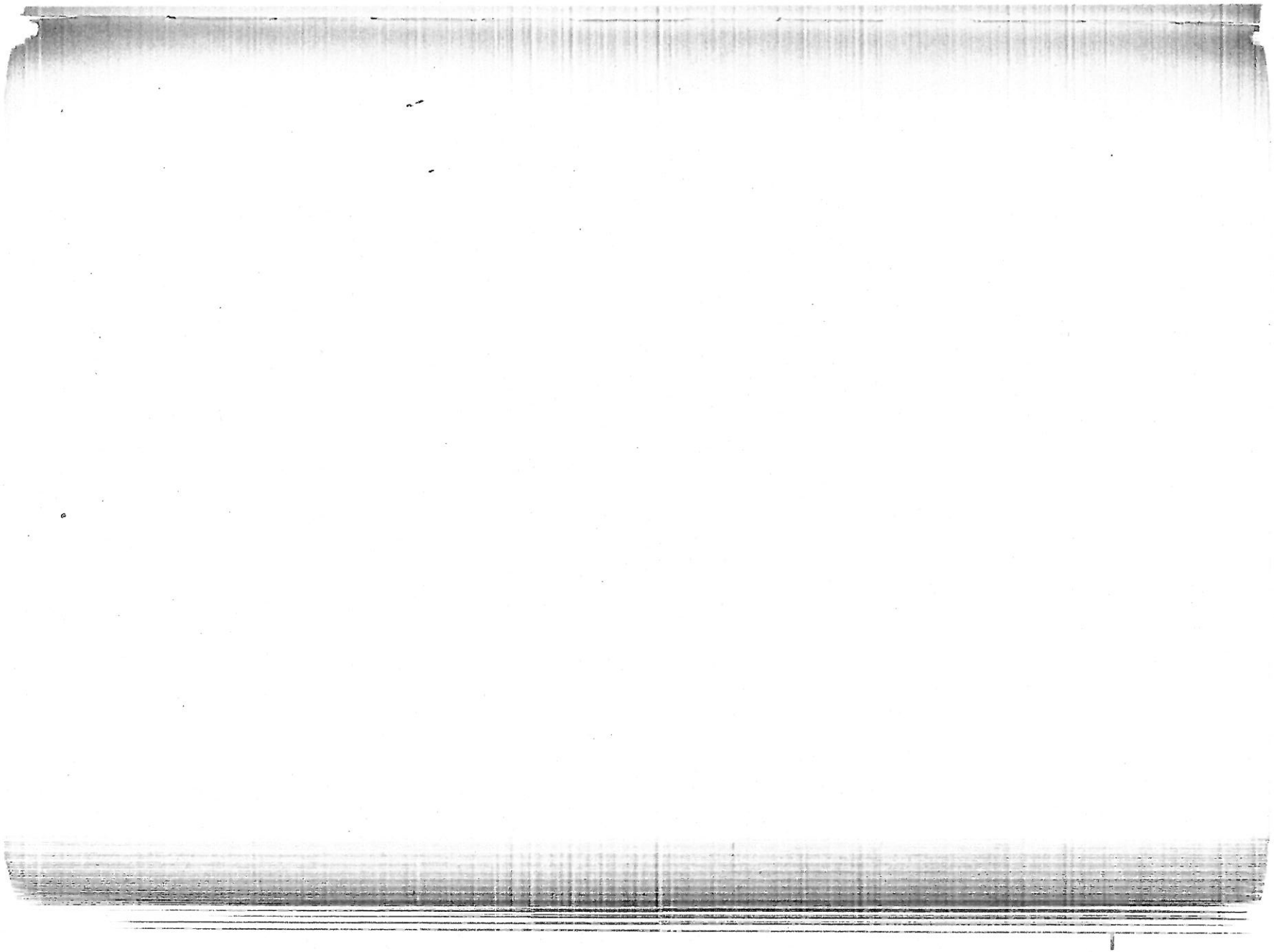
Nuran Yıldırım'ın Kızı Olmak
Nazlı Burçin Dizman 93

Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi'nin Terekesi
Coşkun Yılmaz 97

Tıbbiye'de Öğrenci Olmak: On Dokuzuncu Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Genç Tabip Adaylarının Dünyası
Ceren İlikan Rasimoğlu 115

19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Modernleşmesi ve Ermeni Hekimler
Arsen Yarman 149

İki Proje Bir Hastane: 19. Yüzyılda İstanbul Yahudi Cemaati ve Modern Tıp
Esra Danacıoğlu Tamur 185

'SAVAŞI İNSANİLEŞTİRME' ÇABALARI VE ULUSLARARASI KIZILHAÇ HAREKETİ

Oya Dağlar Macar*

Tarih boyunca devletlerarası çatışmalar olağan sayılmış ve uluslararası ilişkiler şiddet beklentisi yüksek ve askeri niteliği ağır basan bir ilişkiler alanı olarak görülmüştür.[1] Sebebi her ne olursa olsun, savaşlar tarihsel olarak evrilerek günümüze kadar büyük değişimler göstermiştir. Örneğin 19. yüzyıla kadar savaşlar muharebe meydanlarında, sadece askeri unsurlara dayalı olarak yapılan 'sınırlı savaş' niteliğindeyken, 19. ve 20. yüzyıllarda gerek teknolojik ve toplumsal değişimler gerekse milliyetçiliğin ortaya çıkardığı 'ulusal ordu' anlayışı çerçevesinde, sivil halkın da desteğine ihtiyaç duyan 'topyekûn savaş'lara dönüştü. Clausewitz bu değişim çerçevesinde savaşları üç temel unsura dayandırmıştı: Halk, ordu ve hükümet.[2] Fakat tarihsel süreç içinde savaş alanlarına bu temel unsurların yanı sıra 'devlet-dışı' başka unsurlar da girmeye başladı. Kızılhaç ve Kızılay gibi birtakım insani yardım kuruluşları, savaş muhabirleri de savaşlarda boy gösterir oldular. Devlet-dışı kuruluşların (non-governmental organisation-NGO)[3] uluslararası ilişkilerdeki önemi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek arttı ve savaşı sevk ve idare

* Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı. oyadr@ticaret.edu.tr

1 Ali L. Karaosmanoğlu, *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler,* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1981, s. 31.

2 Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine,* çev. H. Fahri Çeliker, İstanbul: Özne Yayınları, 1999, s. 37.

3 Devlet-dışı kuruluşlar, askerî ve sivil nitelikte olabilir. Örneğin, uluslararası örgütler, insani yardım örgütleri, sivil toplum örgütleri, medya, ev sahibi ülkeye ait kurum ve kuruluşlar, çok uluslu şirketler, müteahhitler vs. bunlar arasında sayılabilir.

eden komutanların ve hükümet yetkililerinin göz ardı edemeyeceği bir konuma geldi. Günümüzde 'üçüncü nesil savaş', 'dördüncü nesil savaş', 'asimetrik savaş', 'sınırsız savaş' gibi yeni savaş türleri kavramsal ve teorik olarak inceleniyor. Hangi tür savaş olursa olsun, artık devlet-dışı aktörlerin varlığı ve önemi her zamankinden daha fazla ve çatışma alanlarında daha sık görünür durumda. Ayrıca bu kuruluşlar savaşın içinde yer almalarının yanı sıra küresel barışın tesisi için, savaşın ve çatışmaların çözümüne katkıda bulunan barış mekanizmaları içinde de etkin bir şekilde varlık göstermektedirler.[4] Devlet-dışı kuruluşların içinde önemli bir yere sahip olan insani yardım kuruluşlarının bu konudaki çabaları ise bir hayli dikkat çekicidir.

İnsani yardım kuruluşları bilhassa savaş ve çatışma dönemlerinde 'insan hakları', 'insani yardım' ve 'insani müdahale' gibi kavramları gündeme getirerek, mümkün olduğunca savaşı insanileştirme çabası içinde de yer almışlardır. 16. yüzyıldan itibaren politik ve hukuksal düzeyde gündeme getirilmeye başlanan bu kavramlarla ilgili günümüze kadar birçok düzenleme yapıldığını biliyoruz. Ahlaki olarak etkileyici olmakla beraber, söz konusu kavramların aynı zamanda sömürgecilikle de yakından ilgili olması ve en büyük insan hakları ihlallerinin 19 ve 20. yüzyıllarda gerçekleşmiş olması ironik bir durumdur. Bu yüzden bugüne kadar, savaşta ya da barışta, insani yardım adı altında gerçekleştirilen müdahalelerin gerçekte insani değerlerin korunmasına ne kadar hizmet ettiği tartışmalıdır.

İnsani yardımın en önemli unsurlarından birini sağlık yardımı oluşturmaktadır. Bilhassa savaş dönemlerinde asker ve sivillerin sağlık yardımı almaları, en temel hak olan yaşam hakkının devamı için olmazsa olmaz bir koşuldur. Bu gereklilik uluslararası hukukta da önemli bir yer tutar. Dolayısıyla bu konuda yapılacak her türlü ihmal ve ihlal, sadece savaş hukukunun ihlali değil, aynı zamanda temel insan haklarının çiğnenmesi anlamına gelir ki bu da suçtur. İnsan hakları ihlalinin önlenmesi ve savaşta insan hak ve onuruna yakışır bir hizmetin verilebilmesi için uluslararası yardım örgütlerinin çalışmaları bu yüzden büyük önem taşır.

Wilfred Jenks'e göre, uluslararası örgütlerin çoğalması, insan haklarına verilen önem ve bireylerin uluslararası hukukun bir unsuru olmaya başlaması, bir 'ortak insanlık hukuku'nun doğmasına yol açmaktadır.[5]

4 Kadir Kemal Türkeş ve Haldun Yalçınkaya, "Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, No. 7, 2008, s. 68, 69.

5 Wilfred Jenks, *The Common Law of Mankind*, London: Stevens, 1958, s. 17.

Dolayısıyla, insan haklarının korunması ve dünya barışının devamı için yapılan her girişim, içinde bulunduğumuz uluslararası sistemde tartışmasız çok önemlidir. İşte tam bu noktada üzerinde durulması gereken bir konu, uluslararası örgütlerin varoluş biçimlerine ilişkindir. Bu örgütlerin kuruluş felsefeleri, yüklendikleri misyonlar, bu misyonu yerine getirmek için kullandıkları araçlar ve bunun hukuksal dayanakları üzerinde durulması gereken sorulardır. Bu soruların cevabı için öncelikli olarak örgütlerin kurucu anlaşmalarına bakmak gerekir.[6] Her ne kadar kurucu anlaşmaların yorumu hukukçuların işi olsa da anlaşmayı meydana getiren temel maddeler, bize örgütün varlığı ile ilgili genel bilgiler sunar. Öte yandan bu uluslararası örgütlerin tarihsel süreç içinde hangi çerçevede eyleme geçtiği ve yürüttükleri faaliyetler de büyük önem taşır. Çünkü bazen hukuksal varlığının amacı insan hakları ve dünya barışına hizmet etmek olan kuruluşlar, fiiliyatta bu işlevlerini ya tam olarak yerine getirememekte ya da tamamen işlevsiz kalabilmektedirler.

Günümüzde en büyük ve en önemli uluslararası insani yardım örgütlerinden biri Uluslararası Kızılhaç Komitesi'dir (*International Committee of the Red Cross / ICRC*). Merkezi Cenevre'de bulunan Komite, üç kurumsal oluşumdan meydana gelmektedir; Kızılhaç'ın kurucu anlaşmasına imza atmış her devletin içindeki ulusal dernekler, bu dernekler arasında eşgüdüm sağlayan bir federasyon (IFRC) ve tüm bu oluşumları kendi çatısı altında bir araya getiren bir uluslararası komite.[7] Kuruluşundan itibaren Kızılhaç'ın devletler üstü, tarafsız ve tamamen insani yardıma yönelik bir hukuksal temele dayalı olduğu ve buna hizmet ettiği görüşü oldukça yaygındır. Bu yüzden Kızılhaç genellikle 'eleştiri dışı' ve adeta 'kutsallaştırılmış' bir konumda kalmıştır. Kızılay da buna benzer bir konumdadır. Bunda Kızılhaç ve Kızılay örgütlerinin aktivitelerinin sadece savaş dönemleriyle sınırlı kalmamasının, barış dönemlerinde de kendi ülkelerinde sosyal yardım faaliyetlerinde aktif olmalarının ve toplumu sağlık alanında bilinçlendirici faaliyetler gerçekleştirmelerinin büyük payı vardı. Hutchinson'un vurguladığı gibi, bilhassa okullarda verdikleri hijyen eğitimleri, deprem, sel vb. gibi doğal afetlerle ilgili olarak halkın eğitilmesi, ilk yardım kursları, kimsesiz çocuklara, yardıma muhtaç kişilere ve gazilere yardımları, bu kurumları her daim toplum-

6 Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 31.

7 Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin kuruluşu, organları ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. www.icrc.org/ [Erişim Tarihi: 12. 10. 2012]

ların gözünde yüceltiyor. Bununla birlikte çoğu ülkede ulusal bayrakla Kızılhaç veya Kızılay bayrağının birlikte dalgalanması onları halkın ve hatta devletin sorgulanamaz koruyucusu haline getiriyor.[8]

Fakat son zamanlarda insan hakları, yardımseverlik, hümanitarizm gibi konuların çok daha fazla gündeme gelmesine ve bu konulardaki duyarlılığın giderek artmasına paralel olarak durum değişmeye başladı. 'Devlet- yardımseverlik- savaş- sağlık' ilişkileri ve bu ilişkiler içinde yer alan Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve ona bağlı ulusal kızılhaç /kızılay örgütleri sorgulanır ve eleştirilir hale geldi.[9]

Bu makalede Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin kuruluşundan itibaren nasıl bir insani yardım örgütü şeması içinde yer aldığı, hangi tarihsel gereklilik ve gerçeklikler üzerine kurulduğu, kuruluş felsefesi ve misyonunun temeli ve son olarak bu misyona ne kadar hizmet ettiği tartışılacaktır. Bu tartışma aynı zamanda Kızılhaç'tan hareketle diğer yardım kuruluşlarının da savaşı insanileştirme çabalarında ne kadar etkin bir rol oynadıklarını yeniden düşünmemizi sağlama amacını taşımaktadır.

Kızılhaç'ın Ortaya Çıkışı

Kızılhaç'ın kuruluşu 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Kuruluş öyküsü İtalyan ulusal birliğinin kurulması için verilen mücadelelerden biri olan Solferino Savaşı ile başlar. İtalya'nın bağımsızlık mücadelesini başlatan savaşlardan biri olan Solferino'da, Fransa ve Piemonte orduları ittifak kurarak Avusturya-Macaristan ordusu ile 24 Haziran 1859'da karşı karşıya gelmiştir. Savaşa toplam 300.000 asker katılmış, bu da Solferino Savaşı'nı 1813'te yapılan Leipzig Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın ikinci büyük savaşı yapmıştır. Katılımın büyüklüğüne paralel olarak savaşın sonucunda her iki tarafın da ölü, yaralı ve kayıp bilançosu çok ağır olmuştur.[10]

8 John F. Hutchinson, *Champions of Charity, War and the Rise of the Red Cross*, Colorado: Westview Press, 1996, s. 1, 2.

9 Bu tartışmanın öncülüğünü 1980'de Geoffrey Best'in *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflicts* kitabı ve 1989'da John F. Hutchinson'un *Bulletin of the History of Medicine* dergisinde yayınlanan "Rethinking the Origins of the Red Cross" adlı makalesi yaptı. Bunu Hutchinson'un 1996'da yayınladığı *Champions of Charity, War and the Rise of the Red Cross* adlı kitabı ve David P. Forsythe'nin 2005'te yayınlanan *The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross* kitabı takip etti. Bu akademisyenler 'yardımseverlik' (philanthropy) çerçevesinde tartışmayı başlatan önemli isimler oldular.

10 Avusturya-Macaristan'ın ölü sayısı 3.000, yaralı sayısı 10.000, kayıp ya da esir sayısı 8.638 idi. Fransa ve Piemonte ittifakının ölü sayısı 2.942, yaralı sayısı 12,512, kayıp ya da esir sayısı 2.922 idi. www.battlefieldanomalies.com/solferino/08_the_battle.htm [Erişim Tarihi: 12.8.2012]

Solferino Savaşı'ndan sonra savaş alanını gezen İsviçreli Banker Jean Henry Dunant, gördükleri karşısında çok etkilenir. Çünkü 20.000 civarında yaralı ölüme terk edilmiştir. Ateş hattında iki doktorun yaptıkları dışında herhangi bir sağlık hizmeti bulunmamaktadır. Kavurucu bir sıcak altında sineklerin hücumuna maruz kalan ve açık yaralarla yerlerde üst üste yatan binlerce asker yardım beklemektedir. Susuzluğu gidermek için gerekli temiz su bir yana, kirli su bile bulmak imkânsızdır. Fransız ordusundaki sağlık hizmetleri yaralı sayısının büyüklüğü karşısında son derece yetersiz kalmıştır. Cephe gerisinde bulunan Fransız doktorlar günde 500'den fazla hastaya bakmak durumundadırlar ki bu, günde hasta başına üç dakikadan az bir zaman ayırarak 20 saat çalışmak anlamına gelmektedir.[11] Dunant, bu durum karşısında bir yandan Fransız komutanlardan esir askeri cerrahları salıvermelerini ve askerlere yardım etmelerini sağlamalarını talep ederken, diğer yandan da çevre köyleri organize ederek yaralı askerlere yardım etmeye çalışır. [12] Önce bir İtalyan rahip, bir Fransız gazeteci, bir İngiliz turist çift ve yerel halktan bazı kadınlardan meydana gelen küçük bir gönüllü grubuyla birlikte, Castiglione yakınlarındaki Chiesa Maggiore Kilisesi'nin bahçesinde bir seyyar hastane kurarak, 6.000 yaralı askere tıbbî yardım sağlar. Daha sonra bu gönüllü gruba diğer askerler ve yerel halktan oluşan ikinci bir gönüllüler grubu katılır. Kısa bir süre sonra bütün kasaba halkı yaralılar için evlerinden battaniyeler, çarşaflar ve yataklar getirerek yardıma koşar. Castiglione Hastanesi, San Luigi Manastırı, kışlalar, polis binaları, tüm kiliseler hatta evler yaralılarla dolup taşar. Herkes yardım etmek için elinden geleni yapar.[13] Dunant'ın beyaz elbisesi birkaç saat içinde yaralılara bandaj yapmak, onları hastanelere sevk etmek ve ilk yardımlarına koşmaktan kanlar içinde kalır. Askerler minnettarlık duydukları Dunant'a 'beyazlı adam' *(The Gentleman in White)* ismini takarlar.[14] İnsanların savaşta yaralanan askerlere karşı bu duyarlılığı, Dunant'a bu işin bir organizasyon tarafından yapılabileceği fikrini verecektir.

11 J. Henry Dunant, *A Memory of Solferino*, Cenevre: ICRC, 1986, s. 12 ; Samuel Dumas ve K. O. Vedel-Petersen, *Loses of Life Caused By War*, Oxford: The Clarendon Press, 1923, s. 95.

12 Max Huber, "The Principles of the Red Cross", *Foreign Affairs*, No. 26(4), 1947/1948, s. 723.

13 Dunant, *a.g.e.*, s. 13, 16. ; Hutchinson, *a.g.e.*, s. 14.

14 Krishna Satyanand, *The Story of the Red Cross*, India: National Book Trust, 2002, s. 16.

Dunant Solferino Savaşı'ndan üç yıl sonra 1862'de *Un souvenir de Solferino* (Bir Solferino Hatırası)[15] isimli kitabını yayınladığında savaşta gördüklerini ve askerlere yapılan yardımları detayları ile anlatarak, tüm dünyanın ilgisini bu konuya çekmeye çalışır. Kitap ilk olarak 1600 kopya basılmış, bunun 600'ü özel baskı olarak Dunant'ın bu işte doğrudan destek aradığı, kraliyet mensuplarına, devlet başkanlarına, bazı bakanlara ve önemli kişilere gönderilmiştir.[16]

Dunant'ın kitabını gönderdiği isimlerden biri de İsviçreli bir hukukçu olan Gustave Moynier'dir. Moynier kitaptan çok etkilenir ve Dunant'ın savaşta yaralananlara yardım için kurulmasını önerdiği bir gönüllü yardım organizasyonu fikriyle yakından ilgilenir. Bu fikrin hayata geçirilmesi amacıyla öncelikli olarak 1863'te başkanlığını Moynier'in yaptığı Henry Dunant, Dr. Louis Appia, Dr. Théodore Maunoir ve General Guillaume-Henri Dufour'dan oluşan ve 'Beşler Komitesi' adını alan bir komite kurulur. Bu komite, Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün nüvesini oluşturacaktır. Kısa bir süre sonra 'Beşler Komitesi'nin adı 'Uluslararası Savaş Yaralılarına Yardım Komitesi' (*International Committee for Relief to the Wounded*) olarak değiştirilir. Komitenin ilk başkanı Dufour, başkan yardımcısı ise Moynier olur.

Dunant ve ekibi Kızılhaç hareketini, aktif bir duruma getirmeden önce, hukukî bir zemine oturtmak isterler. Onlara göre, savaşları tümden ortadan kaldırıp, Kant'ın "ebedi barış"[17] düşüncesine ulaşmak ütopik bir düşünce olsa da, en azından, savaşan tarafları birbirine iyi niyetle bağlayan anlaşmalar yaparak, savaşlar insan onuruna yakışır bir biçimde insanîleştirilebilir. İşte bu düşüncelerle Komite ikinci aşama olarak, savaşta sağlık personelinin hukukî tarafsızlığını içeren bir belge hazırlar. Bu belge, uluslararası insanî hukukun temel metni olacak olan Cenevre

15 Henry Dunant'ın kitabı 1964'te Kızılay Derneği tarafından Türkçeye çevrilip basılmıştır: J. Henry Dunant, *Solferino Hatırası*, çev. Nermin Arpacıoğlu, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği, 1964.

16 E.N. Andrade, "Henry Dunant, Founder of the Red Cross", *Royal Society of Arts Journal*, Cilt 100, No. 4875, 1952, s. 530-531.

17 Immanuel Kant'ın 1795 yılında yazdığı 'Ebedi Barış' *(Perpetual Peace)* isimli eseri, savaşları tamamen ortadan kaldırmak için yazılmış felsefî bir çalışmadır. Altı hazırlık, üç nihai madde ve iki uzun ekten oluşan bu eserin, nihai maddeleri bireysel özgürlük ve uluslararası hukukun barışı sağlamadaki önemine vurgu yapan temel maddelerdir. Buna göre ebedi barışı sağlamanın üç temel unsuru; devletin yapısının cumhuriyetçi olması, devletlerarası hukukun bağımsız devletlerin oluşturduğu bir federal yapıya dayanması ve dünya vatandaşlığı hukukunun oluşturulmasıdır. Immanuel Kant, *To Perpetual Peace*, Indianapolis: Hackett Publishing, 2003, s. 8-18.

Sözleşmesi'nin ön taslağı olarak kabul edilebilir. Söz konusu belgenin stratejik vizyonunu Dunant çizmiş, Moynier sistematik bir hukuksal çerçeveye oturtmuş, Dufour ise İsviçre Parlamentosu ve Avrupa'daki askeri çevrelerle ilişkiye geçerek, bu belgeyi uluslararası çapta bir harekete dönüştürmüştür.[18]

Komitenin yaptığı en önemli çalışmalardan biri Cenevre Sözleşmesi'nin ön hazırlığını yapmış olmasıdır. Komite Ağustos 1863'te uluslararası bir konferans çağrısı yaparak, 26-29 Ekim 1863'te Cenevre'de bir konferans[19] toplanmasını sağlamıştır. 14 devletten 36 temsilci ile çeşitli hayır kuruluşlarından 6 temsilci ve 7 bağımsız katılımcıyla gerçekleşen bu toplantıda komitenin sunduğu kararlar görüşülmüş ve konferansın sonunda katılımcı devletler kendi ülkelerinde komitenin işbirliği yapacağı gönüllü yardım kuruluşları oluşturmaya karar vermişlerdir.[20]

Son aşama olarak, 1864'te Komite'nin girişimleriyle Cenevre'de bu kez tamamen diplomatik bir konferans toplanır.[21] Bu konferansın sonunda 22 Ağustos 1864'te '*Savaş Alanında Yaralıların ve Hastaların Durumunu İyileştirme Sözleşmesi*' adıyla uluslararası bir sözleşme imzalanır. 12 ülke tarafından imzalanan ve 10 maddeden oluşan Birinci Cenevre Sözleşmesi[22] kararları Kızılhaç'ın temel prensipleri olarak kabul edilmiştir.

Cenevre Sözleşmesi'nin kararlarına göre; hangi milletten olursa olsun savaşta yaralanan tüm askerlere saygı gösterilerek tıbbî yardım yapılmasına, onlara bakan sağlık görevlilerinin binalarının, araç ve gereç-

18 David P. Forsythe, *The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2005, s. 17-18.

19 Cenevre Konferansı'nda alınan kararların tam metni için bkz. "Resolution of the Geneva International Conference, Geneva 26-29 October 1863", http://www.icrc.org/IHL.nsf/ [Erişim Tarihi: 3.12.2012]

20 Hilaire McCoubrey, "Before Geneva Law: A British Surgeon in the Crimea War", *International Review of the Red Cross*, Cilt. 35, No. 304, 1995, s. 69; Andrade, *a.g.e.*, s. 532.

21 Mehmet Hasgüler-Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler, Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, s. 53.

22 İlki 1864 yılında olmak üzere toplam dört Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır. Birinci Cenevre Sözleşmesi (1864) kara savaşlarındaki yaralıların ıslahına ilişkin, İkinci Cenevre Sözleşmesi (1906), deniz savaşlarındaki hasta, yaralı ya da kazazedelerin durumlarının iyileştirilmesine ilişkin, Üçüncü Cenevre Sözleşmesi (1929), savaş esirlerinin durumuna ilişkin ve dördüncü Cenevre Sözleşmesi (1949) savaş zamanında sivillerin korunmasına ilişkin düzenlemeler içeriyordu. Ayrıca 1899 ve 1907 yıllarında imzalanan La Haye sözleşmelerinde de silahların azaltılması, kara ve deniz savaşlarında hasta ve yaralılara uygulanacak ilkeler gözden geçirilerek, geliştirilmiştir. Bu sözleşmeler bugünkü savaş hukukunun uluslararası alandaki temellerini oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları, Sözleşmeler, Tüzükler, Kararlar*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği, 1964.

lerinin ve ulaşım araçlarının korunmasına, ayrıca sağlık personelinin beyaz zemin üzerine kırmızı haç işareti kullanarak[23] 'dokunulmazlık' kazanmasına karar verilmiştir.[24]

Kızılhaç'ın kuruluşu her ne kadar Henry Dunant'ın yaşadığı tecrübeye dayalı kişisel bir girişim olsa da Dunant'ı etkileyen ve harekete geçiren tarihsel gelişmeleri de gözden kaçırmamak gerekir. Tamamen gönüllü bir misyonla ortaya çıkan ve taraf gözetmeksizin insanların yardımına koşan tarihteki bazı yardımsever kişilerin faaliyetleri Dunant'a örnek olmuş ve bunun organize bir harekete dönüştürülebileceği fikrini kafasında uyandırmıştır. Dunant kendinden önceki yardımsever hareketlerden ciddi biçimde etkilendiğini kitabında şu şekilde dile getirmiştir:

"*Tarihteki örnekler, bu nevi sadakatlere güvenmenin hayali bir şey olmadığını gösteriyor. Yalnız bir ikisini sayalım: Milano Başpiskoposu Saint Charles Borromeo, 1576 yılı veba salgınında, sirayeti göze alarak, şehrin içine koşup her tarafa yardım ve cesaret götürmemiş miydi? Onun örneğini 1627'de Frederico Borromeo takip etmemiş miydi? Belzunce de Castel-Moron 1720-1721 yıllarında Marsilya'yı harap eden afet esnasında gösterdiği kahramanca sadakatle kendini göstermemiş miydi? John Howard hapishaneleri, tahaffuzhaneleri, hastaneleri ziyaret etmek amacıyla Avrupa'yı baştan başa kat etmemiş miydi? Besançon şehrinden rahibe Marthe; 1813-1815 senelerinde, Fransız ordusunun olduğu gibi müttefik orduları yaralılarının da yaralarını sarmakla isim yapmamış mıydı? Ondan önce, Freiburg'da diğer bir rahibe hemşire Barbe Schyner, 1799 senesinde memleketini istila eden askeri kuvvetlere kendi vatandaşlarına gösterdiği ihtimamın aynını göstermekle tarihe geçmişti.*"[25]

Dunant'ın Kızılhaç'ı kurmak yolundaki kararının fikri temellerini

23 Kızılhaç'ın kuruluşunda amblem olarak beyaz zemin üzerine kırmızı haç işareti kabul edilmişti. Fakat bu amblem zaman içinde özellikle Hıristiyan olmayan ülkeler tarafından tepkiyle karşılandı. Sözleşmenin tarafı olan Müslüman ülkeler, başta Osmanlı Devleti olmak üzere, bu amblemi kabul etmek istemediler. Ambleme yapılan itirazların çeşitli gerekçeleri vardı. Amblemin İsviçre ulusal bayrağına çok benziyor olması, Haçlıları ve tapınak şövalyelerinin armalarını çağrıştırıyor olması, haçın doğrudan Hıristiyanlık sembolü olması vs. bunlardan bazılarıydı. Bu itirazlar üzerine Uluslararası Kızılhaç Örgütü kızılhaçın yanı sıra kızılay, kızılaslan ve en son kızıl kristal sembollerini resmi amblem olarak kabul etti. Bugün dünyada 250 milyona yakın üyesi bulunan Kızılhaç'a bağlı ulusal yardım örgütleri bu amblemlerden birini seçerek kullanmaktadırlar. Henry C. Shelley, "The Red Cross", *Edinburg Review*, Cilt 220, No. 450, 1914, s. 334.

24 Kaete Hamburger and Erna Zutermann, "The Red Cross in the Nineteenth Century", *Social Forces*, Cilt 21, Sayı 1(4), 1942/1943, s. 23.

25 Dunant, *a.g.e.*, s. 28.

şekillendiren bu yardım faaliyetlerinin tarihi gelişimine ve Kızılhaç'ın kurucularına nasıl ilham verdiklerine bir göz atmakta fayda var.

Avrupa'da İnsani Yardım Düşüncesinin ve Sosyal Yardım Örgütlerinin Ortaya Çıkışı

Savaşların insani boyutta değerlendirilmesi 16. yüzyılda başlamıştır. Bu tarihten önce, savaşta asker ve sivillerin hakları, yaralı ve esirlerin durumu veya asker ve sivillere sağlık yardımı gibi konular üzerinde durulmuyordu. Fakat 16. yüzyılın son çeyreğinde bu durum değişecek, 1581-1864 tarihleri arasında savaşta yaralı ve hastaların korunmasına ilişkin 291 uluslararası anlaşma imzalanacaktır.[26] Her ne kadar bu anlaşmalar gerçek anlamda uygulamaya dönük olmayan, dar kapsamlı anlaşmalar olsa da, savaşın insanîleştirilmesi adına atılmış ilk adımlardı. Savaş mağdurlarının insan hak ve onurlarının korunmasına ilişkin asıl kapsamlı düzenlemeler ise 18. yüzyılda Fransız İhtilali'nin ardından geldi. İhtilalden sonra yayınlanan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin bir uzantısı olarak, Fransız Milli Meclisi 4 Mayıs 1792'de savaş mağdurlarıyla ilgili bir düzenlemeyi de yürürlüğe soktu. Düzenlemeye göre, bundan böyle Fransa savaşlarda aldığı esirleri Fransız milletinin himayesi altına alıyor ve Fransızların tâbi oldukları medeni haklardan faydalandırmayı taahhüt ediyordu. Ayrıca savaş esirlerine yapılacak her türlü kötü muamele, Fransız vatandaşına yapılmış gibi kabul edilip cezalandırılacaktı.[27] Bu tarihten sonra savaşta yaralanan, hastalanan veya esir düşenlerin, Fransız askerleri gibi hastanelerde tedavisine ve esir mübadelesine ilişkin iki kararname daha yürürlüğe girdi. Bu düzenlemeler, devletler düzeyinde savaş felaketzedelerinin insan hak ve onurunu korumak adına atılmış son derece önemli adımlardı.

18. yüzyıl Batı'da insan onurunun korunmasına ilişkin sosyal yardım hareketlerinin de ortaya çıktığı bir dönem oldu. Forsythe'nin belirttiği üzere, bu dönemde insan haklarını savunan reformcular, Avrupa ve Amerika'da zenci köleler, terk edilmiş çocuklar, tövbekâr fahişeler, hatta baca temizleyicileri gibi toplum dışına itilmiş farklı grupların sıkıntılarına çare olma arayışı içindeydiler. Bu reformcular etkinliklerini arttırabilmek için örgütlenerek, ulusal sosyal yardım örgütleri kurmaya giriş-

26 Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, cilt I, çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Ankara: Sevinç Matbaası, 1970, s. 310.

27 Zeki Mesud Alsan, "1949 Cenevre Sözleşmeleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. 7, No.3-4, 1950, s. 38.

tiler. Sivil toplumun bir parçası olan bu yardım örgütlerinin en önemli özelliği devletten ayrı, tamamen özel kuruluşlar olmalarıydı ve 1880'e kadar büyük bir kısmı bu şekilde varlıklarını sürdürdüler. Bu yapı her şeyden önce onlara devleti eleştirme ve siyasî olarak zorlama olanağı sağlıyordu.[28] Nitekim 1860'a kadar bu tür özel ve sivil örgütler ve insan hakları kuruluşları, devletle çatışmacı bir yaklaşımı benimsediler, hatalarını ortaya çıkararak onları değişime zorladılar.[29]

19. yüzyıl Avrupa'da yardımseverlik ve insani yardımla ilgili çalışmaların en yoğun olduğu dönem oldu. Bu yüzyılda sosyal yardım kuruluşlarının yanı sıra bireysel girişimlere dayalı yardımseverlik çalışmaları büyük çapta ses getirdi. Örneğin Florence Nightingale, Mary Stanley, Büyük Düşes Elena Pavlovna, Clara Burton ve Francis Lieber gibi isimler bilhassa savaşta yaralı askerlere yardım çalışmalarıyla dikkat çekerek, uluslararası alanda isimlerini duyurdular.[30]

Yardımseverliğin bu yüzyılda artmasının ardında, giderek şiddetlenen savaşların insan varlığını hiçe sayması yatıyordu. 19. yüzyılda kahramanca yapılan mücadeleler tarihe karışmış, bunun yerini birbirinden öc almak ve acımasızca kan dökmek amacıyla yapılan çarpışmalar almıştı. Asker, insanî bir değer taşımıyordu. Pek çok devletin ordularında savaşta yaralanan askerlere bakacak doktordan çok daha fazla sayıda, atlara bakacak veterinere yer veriliyordu. İşte savaşlardaki bu acımasız ve gayri insanî uygulamaları değiştirebilmek ve 'savaşı insanîleştirebilmek' amacıyla söz konusu kişiler ve yardım dernekleri çalışmalar başlatmışlardı. Onların başarılarıyla 19. yüzyılın ortalarında savaş algısı ve savaşta insana verilen değer yavaş yavaş değişmeye başladı.

Dunant'ın 1864 yılında başlattığı Kızılhaç hareketi de bu çalışmaların bir devamı niteliğini taşıyordu. Moynier, Kızılhaç'ın kurucularının en önemli ideolojik söyleminin savaş ve yardımseverlik olduğunun bil-

28 John F. Hutchinson, "Rethinking the Origins of the Red Cross" , *Bulletin of the History of Medicine*, Cilt. 63, No. 4, 1989, s. 558.

29 Forsythe, *a.g.e.*, s. 18,19.

30 Florence Nightingale, modern hemşirelik yöntemlerini uygulayarak, Kırım Savaşı'nda yaralanmış ya da hastalanmış birçok İngiliz askerinin hayatını kurtardı. Mary Stanley 1855'te 50 kişilik bir grupla Kırım Savaşı'na katılmak üzere geldi ve Florence Nightingale ile birlikte özverili çalışmalarda bulundu. Büyük Düşes Elena Pavlovna, Kırım Savaşı'nda 300 civarında şefkat hemşiresini (*sisters of mercy*) örgütleyerek Rus askerlerine yardım etti. Clara Burton, Amerikan İç Savaşı'nda askerlere yardım ederek, Amerikan Kızılhaç Örgütü'nün kurulmasına öncülük etti. Francis Lieber, Amerikan İç Savaşı'nda savaşta işkenceyi yasaklayan bir ordu talimatnamesi hazırladı. Forsythe, *a.g.e.*, s. 16.

hassa altını çizmişti.[31] Tam bu noktada akla gelen soru, Cenevre Sözleşmesi ve Kızılhaç hareketinin Avrupalı büyük devletler tarafından kabul edilmesindeki temel amacın ne olduğudur? Genel kabule göre, devletlerin Kızılhaç hareketini desteklemesinin ve Cenevre Sözleşmesi'nin altına imza atmalarının amacı; savaşta yaralılara destek olmak ve 'savaşı insanîleştirmek' gibi son derece ahlakî bir temele dayanıyordu. Klasik realizmin öncü isimlerinden biri olan Morgenthau, evrensel ahlakî değerlerin devlet politikalarına uygulanamayacağını ve devlet adamlarının ulusal çıkarları belirlerken bunları dikkate almak durumunda olmadığını savunur. Öte yandan bir devlet ahlakî nedenlerle hareket ettiğini söylüyorsa, aslında gerçek güç motiflerini saklamaktadır.[32]

Uluslararası sistem türdeş olmadığına göre, insanları ve bilhassa devletleri ortak bir siyasal ve ahlakî değerler sistemi içinde bir araya getirmek oldukça zordur.[33] Diğer taraftan devletleri böyle iyi niyetli çabalar etrafında bir araya getiren zorlamalar ve çıkarlar olabilir. Bu durumda bilhassa büyük devletler güç dengesini bozmayacak şekilde böyle bir girişimi kendi çıkarlarına uygun olarak yönlendirip, kabul edebilirler. Nitekim Geoffrey Best, bilhassa 19. yüzyılın son on –yirmi yılı boyunca uluslararası işbirliği ve barış için yaygın ve güçlü bir hareketliliğin göze çarptığını belirtmektedir.[34] Peki bu hareketliliğin gerçek sebebi neydi? Burada dönemin koşulları dikkate alınarak, Kızılhaç'ın uluslararası düzeyde ortak kabul görmesinin nedenleri gözden geçirilebilir.

Kızılhaç'ın Kurulmasının Arkasındaki Siyasî ve Askerî Gelişmeler

Her şeyden önce unutmamak gerekir ki, Cenevre Sözleşmesi'ni imzalayanlar yardımseverler değil, diplomatlar ya da politikacılardı ve, Hutchinson'un da belirttiği gibi, birçoğu bu gelişmeleri hümanitarizmden çok askerî ve siyasî avantaj elde edebilmek amacıyla, yaralı askerlere yardım için örgütlemiş olabilirlerdi. Kendi parlamentolarında sözleşmenin onaylanmasındaki aceleciliğin nedeni de, şiddeti reddetmekten çok herkes tarafından paylaşılan ihtiyaç algısını yönetebilmekti. Peki bu ihtiyaç algısı neydi ve karşılığında devletler nasıl bir siyasî ve askerî

31 Hutchinson, *a.g.e,*(1996), s. 108.

32 Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt I, Sayı. 1, 2004, s. 53.

33 Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 53.

34 Geoffrey Best, *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflicts*, London: Weinfeld and Nicolson, 1980, s. 128-147.

avantaj elde edebilirlerdi? Bunun için yine 18 ve 19. yüzyıl Avrupa siyasî tarihindeki gelişmelere ve bunların toplumsal yansımalarına bakmak yerinde olacaktır.

1860'lı yıllar Avrupa tarihi için önemli bir dönemi işaret ediyordu. 1815 Viyana Kongresi'nden beri devam eden barış dönemi, Kırım Savaşı (1853-1856) ile birlikte sona ermişti. 1815-1856 dönemi Avrupa'nın büyük güçlerinin hiçbirinin savaşa girmediği en uzun dönemdi. Bu dönemde büyük güçler arasında karşılıklı çıkar çatışmaları ve diplomatik gerginlikler olmuşsa da, Avrupa Uyumu'nun bozulmasına izin verilmemişti. Kırım Savaşı ile birlikte dengeler tümüyle değişti ve süre giden barış düzeni bozuldu. Çünkü Avrupa statükosunun iki önemli garantörü olan Avusturya-Macaristan ve Rusya bu savaşta zayıfladı. İngiltere ise savaşı kazanmış olmasına rağmen yirmi yıllık bir belirsizliğin içine sürüklendi. Bu boşluktan yararlananlar ise revizyonist ülkeler yani Fransa (III. Napolyon), İtalya (Cavour) ve Prusya (Bismark) oldu. Fransa, Piemonte ve Prusya'nın önünü açarak, Avusturya-Macaristan'a saldırmalarını sağladı, Polonya'nın bağımsızlık hareketini desteklemek için Rusya ile işbirliğine girdi ve Orta Avrupa devletlerinin milliyetçilik hareketlerine sempatiyle yaklaştı. Amacı Viyana Kongresi'nin kendisine dayattığı sınırlama ve zorlamaları tümüyle ortadan kaldırarak, Fransa'nın merkezde bulunduğu yepyeni bir güç dengesi kurmaktı.

1856-1871 döneminde Prusya ve Avusturya-Macaristan üç kez, Fransa iki kez savaşa girdi, Alman ve İtalyan ulusal birlikleri kuruldu ve böylece Avrupa'da geniş çaplı sınır değişiklikleri gerçekleşti.[35] Fakat beklenenin aksine tüm bu sürecin sonunda en kârlı çıkan devlet Fransa değil Prusya oldu. Fransız Devrimi'nin ürünü olan milliyetçi ideoloji Alman ve İtalyan birliklerinin de tamamlanmasıyla altın çağını yaşıyor, ulus-devlete dayalı siyasi örgütlenmeler Avrupa haritasında tek tek yerlerini alıyorlardı. Şimdi ulus-devleti yaratan sermaye sınıfı için yeni kurulan bu düzenin korunması birinci öncelik taşıyordu. Düzenin korunmasında kullanılacak en etkin araç ise güçlü ordulardı. Bu amaçla birçok Avrupa ülkesinde zorunlu askerlik sistemine geçilerek, ulusal ordular kurulmaya başlandı. Zorunlu askerlik sistemi, savaşı o güne kadar sadece cephedeki askerin işi olarak gören anlayışı tümden değişime uğrattı. Asker-sivil alanlarındaki belirgin çizgiler ortadan kalktı. Şiddet

35 Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, çev. Savaş Aktur, Ankara: Dost Yayınları, 2004, s. 84.

günlük hayatın içine taşındı ve askerî meseleler toplumun tümünü ilgilendirir hale geldi. Artık devlet Hobsbawm'ın ifadesiyle 'yurttaşları etkileyen ve seferber eden devlet' modeli haline gelmişti.[36]

Zorunlu askerlik devlete birkaç avantaj birden sağlıyordu. Bu sistem düzenli bir nüfus kaydı ve takibi gerektirdiğinden, devlet hem savaş yapmak için ihtiyacı olan insan gücünü hem de savaşları finanse etmek için gerekli vergiyi düzenli bir şekilde kayıt altına almış oluyordu. Öte yandan zorunlu askerlik kurumu erkek vatandaşların devlete karşı yükümlülüklerini arttırıyor ve devlete bağlılıklarını sağlıyordu. Böylece devletin nüfuz alanı ciddi biçimde genişliyordu.[37] Fakat insanları askerliğe razı etmek ve gönüllü olarak askere gitmelerini sağlamak için devletin ikna mekanizmalarına ihtiyaç vardı.

Devletin ikna mekanizmalarından biri, 'vatan' ve 'vatanseverlik' gibi ulusal duyguların yüceltilmesi oldu ve bu anlayış 19. yüzyıl sonlarına damgasını vurdu. Bu anlayışa göre, vatan kutsal bir emanetti ve vatanın müdafaası en önemli vatandaşlık görevlerinden biriydi. Hacısalihoğlu'nun belirttiği gibi, zaman içinde 'anavatanın müdafaası' ve 'asker-millet' türünden düsturlar modern ulus-devletin askerî teşkilatının temel ilkeleri haline geldi. Ayrıca ordu 'vatanın okulu', vatandaşlardan oluşmuş bir ulus yaratmanın önemli bir vasıtası olarak görülmeye başlandı.[38]

Vatanseverlik duygusu ile yetiştirilen gençlerin kafasında ya kaybedilen toprakları geri alma ya da daha büyük ve güçlü bir devlet için savaşma fikri sabitleşti. Örneğin Fransız bir vatanseverin ideali Almanya'ya kaptırdıkları toprakları geri almaktı, İtalyan bir vatanseverin hayalinde Avusturya-Macaristan sınırları içindeki 'kurtarılamamış topraklar' (*terra irredenta*) vardı, Alman vatanseverin idealinde ise kökeni 19. yüzyıldaki Pan-Germanizm'e dayanan bir 'yaşam alanı' (*lebensraum*) yer alıyordu. Doğu Avrupa'dan Ural Dağları'na kadar uzanan bu yaşam alanı, Alman dilinden ve kanından olan tüm Avrupa halkları için elde

36 Bkz. Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

37 İsmet Akça ve Evren Balta Paker, "Ordu, Devlet, Güvenlik Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme", der. Evren Balta Paker ve İsmet Akça, *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 9 ; Martin Shaw, *Post-Military Society: Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century*, Cambridge: Polity and Philadelphia: Temple University Press, 1991, s. 20.

38 Mehmet Hacısalihoğlu, "İçerme ve Dışlama: Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Alma", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, der. Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul: Bilgi Üniversitesi yayınları, 2010, s. 79.

edilmek istenen topraklardı.[39] Sonuç olarak, zorunlu askerlik ve millî ordular devletin militarist yapısını daha da güçlendirdi ve savaşları sürdürmek için gereken olanakları sağladı.

Kızılhaç'ın Kurulmasında Etkili Olan Teknolojik ve Sosyal Gelişmeler

18 ve 19. yüzyıldaki tüm bu gelişmeler devletlere savaş yapma konusunda önemli avantajlar kazandırırken; buharlı motor, demiryolu, basın ve telgraf gibi ulaşım ve iletişim alanında yaşanan devrimler Avrupa toplumunun geleneksel düşünce yapısını tümüyle değiştirerek, devletin askeri yapısını da değişime zorladı.

Longmore'a göre, teknolojik alandaki yenilikler savaş yöntemlerini devrimci bir şekilde değiştirmişti. Bütün bu makineleşme hızlı istihbarata ve kişisel gözlemlerin hızla yayılmasına yardım ediyor ve bu da toplumun tüm katmanları arasında bir bilinçlenmeyi besliyordu. Bu durumda artık devletler askerlerine eskiden yaptıkları gibi ilgisiz ve duyarsızca davranamazlardı. Telgraf ve basın, milyonların korku ve umutlarını hızla ve kolayca harekete geçirdiği zaman, kitlesel ordularla savaşan devletler artık askerlerin kaderlerine daha fazla ilgisiz kalamazlardı.[40]

Bunun en açık örneği Kırım Savaşı'nda yaşanmıştı. Kırım Savaşı'nı izlemek üzere görevlendirilen *The Times, The Illustrated London News, Tory Morning Herald, Morning Chronicle* gibi gazetelerin savaş muhabirlerinin cephe ve cephe gerisinden gönderdiği yazılar İngiltere'de milyonları ayağa kaldırmıştı. Savaş muhabirlerinin haberleri, ilk kez bu savaşta kullanılan telgraf yoluyla, anında Londra'ya ulaşıyor ve kamuoyuna duyuruluyordu. Bilhassa *The Times* gazetesi muhabiri Howard Russell'in Kırım'dan gönderdiği telgraflarda, İngiliz askerlerinin sağlık alanında yaşadığı sıkıntıları anlattığı haberler kamuoyunda o kadar büyük tepkilere yol açmıştı ki, İngiliz hükümeti bu konuda önemli düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştı. Bu çerçevede İngiliz Komutan Raglan, o güne kadar bir kez dahi görmediği hastaneleri defalarca ziyaret etmiş[41], *The Times* gazetesinin aboneleri tarafından 'The Times Savaş Fonu' kurulmuş[42] ve 1854'te Florence Nightingale'in başında bulunduğu

39 *Tarih 1839-1939*, İstanbul, TÜSİAD 2006, s. 122, 422.

40 Aktaran, Hutchinson, *a.g.e.*, (1989), s. 571

41 Sarah A. Tooley, *The Life of Florence Nightingale*, London: Cassel and Company, 1906, s. 97.

42 Joseph O. Baylen ve Alan Conway, *Soldier-SurgeonThe Crimean War Letters of Dr. Douglas A. Reid 1855-1856*, Knoxville: The University of Tenessee Press, 1968, s. 59.

Katolik ve Anglikan rahibelerden oluşan bir hemşire grubu İstanbul'a gönderilmişti.[43] Yine benzer şekilde İtalyan bağımsızlık savaşında askerlerin durumlarına ilişkin cepheden gönderilen haber ve mektuplar, kayıplara ilişkin yayınlanan listeler ciddi toplumsal tepkilere yol açmıştı.

Modern savaşlardaki bu son gelişmeler yaralı ve hasta askerlere daha iyi bakım sağlanmasını zorunlu kılıyordu. Zaten artık devletler de bu konuda yapılan eleştirilere karşı koyamıyorlardı. Diğer taraftan bu eleştiriler devletleri hem malî hem de askerî olarak ciddi biçimde zorlamaktaydı. Ekonomik açıdan, ordulara ideal bir sağlık hizmeti sağlamak hazinelerini eritip bitiriyordu. Askeri açıdan ise, savaş artık içinde insan öğesi de olan bir toplumsal gerçeğe dönüşmüştü. Daha önceleri komutanlar savaş alanında insanî maliyeti ne olursa olsun zafere ulaşmak için gerekli olan önlemleri almakla yükümlüydüler. Ama artık insan hayatı bu kadar kolay gözden çıkarılacak, sıradan bir unsur olmaktan çıkmıştı. Toplumsal gelişmeler Avrupa'daki büyük devletleri savaşlarda insan faktörünü dikkate almaya ve insan onuruna yakışan bir hizmeti sağlamaya zorladı. Devlet artık vatansever gençlerden kurduğu millî orduların koruyucusu olarak, savaşlarda her türlü sağlık hizmeti vermekle yükümlü olacaktı.

İşte Cenevre Sözleşmesi ve Kızılhaç'ın kuruluşu, 19. yüzyıl ortasında Avrupa siyasî yaşamına hâkim olan tüm bu değişim ve gelişmelerin bir tamamlayıcısı oldu. Cenevre Sözleşmesi askerin sağlığını ve canını önemsememekle eleştirilen devletlere, kendilerini toplumun önünde aklayacak çok önemli bir fırsat verdi. Sözleşmeye imza atan ve ülkelerinde Kızılhaç derneklerinin kurulmasını destekleyen devletler, 'biz askerlerimizin daha iyi muamele hak ettikleri konusunda hemfikiriz ve eksikliklere çare bulmak için ne gerekiyorsa yapmaya söz veriyoruz' mesajını vermiş oluyorlardı. Bu da onlara kendi halklarının gözünde eski itibarlarını ve güvenlerini kazanma olanağı sağlıyordu.[44] Daha önce de belirtildiği gibi, aslında Avrupalı güçlerin bu sözleşmeyi imzalamalarının arkasında insanî kaygılardan ziyade askeri gereklilikler yatıyordu. Devletler, savaş haberlerinin evlere giderek daha kısa sürede ulaştığı bir çağda, bir dış politika enstrümanı olarak, savaşta yaralı askerlere daha iyi ihtimam gösterilmesini sağlayıp, insana önem verdiklerini açık bir şekilde göstererek, gerekli iç desteği sağlamak için bu sözleşmeyi imzaladılar.[45]

43 *Florence Nightingale and The Crimea 1854-55*, London: The Stationery Office, 2000, s. 96.

44 Hutchinson, *a.g.e.*, (1989), s. 573, 574.

45 Forsythe, *a.g.e.*; s. 18, 19.

Avrupalı Devletlerin Cenevre Sözleşmesi ve Kızılhaç'a Yaklaşımları

Fakat buna rağmen Cenevre Sözleşmesi'nin bütün Avrupalı devletler tarafından ortak bir amaç ve beklentiyle ve tümüyle desteklenerek imzalanmış bir metin olduğunu söylemek mümkün değildir. 10 maddeden oluşan 1864 Cenevre Sözleşmesi 22 Ağustos 1864'te, 12 Avrupa temsilcisi tarafından imzalanmıştı.[46] Konferansta sözleşmeyi imzalamayan devletler de vardı. Bazı ülkeler temsil edilmediklerinden, konferanstan sonra sözleşme arzu eden devletlerin katılımına açık bırakılmıştı. Üç yıl içerisinde 8 Avrupa devleti ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu da sözleşmeyi onayladı. Hutchinson, aslında bu 21 devletin içinde bulunan 6 Alman veya Hollanda prensliğinin kısa bir süre sonra Prusya etkisine girdiğinin, diğer 9 devletin küçük devletler olduğunun, dolayısıyla imzacı devletler içinde sadece 6 büyük devletin yer aldığının altını çiziyor. Avusturya-Macaristan zaten hâlihazırda yaralılara yardım eden bir ulusal örgüte sahip olduğundan ve her zamanki düşmanı Fransa'nın imzacı devletler arasında bulunmasından dolayı, sözleşmenin insanî kaygılarına bağlanmak konusunda bir neden görmeyerek imza atmadı. Ortaya atılan önerilerin en başından itibaren en hevesli destekçisi Prusya olmuştu. Fransa ve Rusya, askerî işlere sivil gönüllülerin karışması fikrine sıcak bakmadılar, fakat Fransa savaşlarda tıbbî personelin tarafsızlığı konusunu en çok destekleyen devlet oldu. İngiltere'nin sözleşmeyi onaylaması prosedürden dolayı epey uzun sürdü. Çünkü İngiltere'nin Cenevre'ye gönderdiği temsilcileri tam yetkili değillerdi. Osmanlı İmparatorluğu ise uygar dünyanın büyük devletleri arasına henüz kabul edildiğinden, Avrupa diplomatik arenasından dışlanmamak için sözleşmeyi herhangi bir çekince koymadan onaylamıştı.[47] Dolayısıyla sözleşmeyi imzalayan her devletin konuyu değerlendirmesi; ulusal çıkarı, beklentileri ve yaklaşımı birbirinden oldukça farklıydı.

Kızılhaç'ın Kuruluş Felsefesi ve Misyonu

Uluslararası örgütlerin varoluş sebeplerinin önemli olduğundan

46 Birinci Cenevre Sözleşmesini imzalayan devletler; Baden (bugün Almanya'da), Belçika, Danimarka, Fransa, Hessen (bugün Almanya'da), İtalya, Hollanda, Portekiz, Prusya (bugün Almanya'da), İspanya, İsviçre, Württemberg (bugün Almanya'da). Norveç ve İsveç, Cenevre Sözleşmesi'ni Aralık 1864'te imzaladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun sözleşmeyi imzaladığı tarih ise Temmuz 1865'tir. www.icrc.org [Erişim Tarihi: 12.10.2012]

47 Hutchinson, *a.g.e*,(1989), s. 570.

daha önce bahsetmiş ve bu çerçevede kuruluş felsefelerine ve yüklendikleri misyonlara bakmak gerektiğinin altını çizmiştik.

Kızılhaç'ın kurucularından ve Cenevre Sözleşmesi'nin mimarlarından Dunant, Moynier ve meslektaşları kendilerini 18. yüzyıl aydınlanma düşünürlerinin (Halvetis, Beccaria, Bentham vb.) samimi takipçileri olarak görüyorlardı. Onlara göre bu düşünürler barbarlığı ve şiddeti ortadan kaldırarak veya azaltarak daha uygar bir dünya yaratma arayışı içinde olmuşlardı. Fakat 18. yüzyılın sonlarında devrimler ve Napolyon Savaşları döneminde Avrupa, daha önce hukuk adamlarının ve filozofların yasalar ve savaş gelenekleri konusundaki uzlaşmasından uzaklaşmıştı. Dolayısıyla Cenevre Sözleşmesi bir süreklilikten çok, biraz da uluslararası çatışmalarda hukukun rolüne dair önceki anlayışların yeniden canlanması ve restorasyonu çabasıydı. Bu anlayışı gerçekleştirecek olan, onlara göre, yine 'Avrupa uygarlığı'ydı. Kızılhaç'ın kurucuları Cenevre Sözleşmesi'nin Avrupa uygarlığının yüksek standartlarının ilk taslağı olduğuna yürekten inanıyorlardı. Kızılhaç'ın büyümesi insanî değerlerin ve standartların yükselmesini sağlayacak, bu değerler zamanla tüm dünyaya aşılanarak 'evrensel hümanitarizmi' yaratacak ve böylece Avrupa tüm dünyayı 'medenileştirme' misyonunu yerine getirmiş olacaktı.[48]

Öte yandan Kızılhaç Hıristiyanlık idealleriyle de son derece uyumluydu. Dunant'a göre, yaralılara yardım etmek Hıristiyanlığa bireysel bağlılığı göstermenin en pratik yoluydu.[49] Bu yüzden Kızılhaç aynı zamanda Avrupa'nın manevi yönünü de temsil ediyordu. Fakat Kızılhaç Komitesi'nin uluslararası boyutta kabul edilmesi için, kuruluşunun hemen ardından hareketin dinî bir temele dayanmadığı vurgusuna gerek duyulacaktı.

Kızılhaç'ın devletlerle işbirliği içerisine girerek, savaşları 'insan onurunu koruma' düzeyinde ele aldığı bilhassa vurgulanmalıdır. Savaşlarda askerlere insan onuruna yakışır biçimde yardım etmenin son derece önemli olduğunu kabul ettirmişti. Şüphesiz bu son derece önemli bir gelişmeydi. Diğer yandan Kızılhaç'ın bunu yaparken devletlerle sıkı bir işbirliği içine girmesi oldukça paradoksaldı. Çünkü her ne kadar devle-

48 *A.g.e.*, s.559.

49 Kızılhaç'ın iki kurucusu olan Dunant ve Moynier İsviçre terbiyesiyle yetişmiş, Protestan inancı taşıyan ve saygın burjuva geçmişe sahip kişilerdi. Dunant ateşli bir Evangelist, Moynier ise ağırbaşlı, yardımsever ve inançlı bir Kalvinistti. Hutchinson, *a.g.e.*, (1996), s. 12, 21.

tin varlık sebebi temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak olsa da, tarihsel olarak devlet, insan onurunun ve özgürlüklerin önündeki başlıca tehditti de aynı zamanda. Savaşların dehşeti bir yana devletlerin çoğu kitlesel siyasî cinayetler işleyerek, milyonları katlederek (ki 20. yüzyılda bu çok daha vahim bir şekilde devam edecektir) insan onurunu hiçe saymışlardı. Kısacası devlet iktidarı ikiyüzlü bir şekilde bir yandan 'insan onurunu korurken' öte yandan ona zarar veriyordu. Kızılhaç'ın devletle ihtiyatlı ve işbirlikçi bir tutum benimsemesi, bir yandan ona arzu ettiği hizmetleri kolaylıkla yapabilme zemini hazırlarken, bir yandan da onu insan haklarını ve onurunu devlete karşı koruma yönünde zayıf bıraktı ve çoğu zaman yarı-resmi bir yardım kurumu gibi görülmesine neden oldu. Bazı ülkelerde ise devletin kutsiyetinin bile önüne geçerek, eleştirilemez bir kuruma dönüştü. Forsythe'nin "Birinci Dünya Savaşı boyunca Birleşik Devletlerde bir vatandaş hükümeti eleştirmekten değil ama Amerikan Kızılhaçı'na tam destek vermediğinden dolayı vatana ihanetle suçlanırdı"[50] açıklaması Amerikan ölçeğinde Kızılhaç'ın bu konumunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu tutum Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün 'bağımsızlık' ilkesiyle de çelişiyordu.[51]

Son olarak tartışılması gereken konu, Kızılhaç'ın ve Cenevre Sözleşmesi'nin hümanitarizm çabalarına kayda değer bir değişiklik getirip getiremediğidir. Bilhassa 20. yüzyılda yaşananları düşündüğümüzde bu soruya olumlu yanıt vermek neredeyse imkânsızlaşıyor. Aksine milliyetçilik, militarizm, çatışma ve savaşların eskisi gibi hatta çok daha kitlesel boyutta şiddetlenerek devam ettiğini söyleyebiliriz. Kızılhaç'ın tek başına dünyadaki savaşları önleyebilmesi veya toplumları savaşın şiddetinden uzaklaştırabilmesi elbette ki beklenemez. Fakat barışı ve 'evrensel hümanizmi' kendine şiar edinen dünya çapındaki böyle bir kuruluşun savaşlara ve savaşların şiddetinin önüne geçmek için tavizsiz bir çaba içine girip girmediği bir hayli tartışmalıdır.

Böyle bir çaba içine girebilmek için gerektiğinde savaşa karar veren devlet veya askerî yetkililere karşı durabilmek gerekir. Devlet dışı aktörlerin askerle eşgüdüm içinde olmaları ya da kendi misyonlarını as-

50 Forsythe, *a.g.e.*, s. 18, 19, 22.

51 Uluslararası Kızılhaç Örgütü 1921 yılında dört ilke benimsemiş, 1956 yılında bu ilkeler yediye çıkarılmış, 1965 yılında yapılan Kızılhaç Konferansı'nda ise ilklere yeniden gözden geçirilerek son şekli verilmiştir. Örgütün ilkeleri şunlardır: 'İnsanîyetçilik', 'bağımsızlık', 'tarafsızlık', 'evrensellik', 'birlik', 'ayrım gözetmemek' ve 'gönüllü hizmet'. İlkeler için bkz; *International Red Cross Handbook*, 12th ed., Geneva, 1983, s. 17.

keriyeyle örtüştürmeleri tarafsızlıklarını zedeler.[52] Fakat tarihsel süreç içindeki faaliyetlerine bakıldığında ulusal Kızılhaç ve Kızılay örgütlerinin, birçok savaşta kendi ülkelerindeki askeri kurumlarla ve devlet yetkilileriyle ortak hareket ederek, misyonlarıyla çelişen bir tutum içinde yer aldıkları göze çarpmaktadır. Seferberlik veya savaş dönemlerinde 'askerlere yardım' adı altında yaptıkları savaş propagandası ile hayırseverliği askerîleştirerek, militarizmin topluma yayılmasında etkili oldukları pek çok örnek bulabiliriz. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'nda Kızılhaç veya Kızılay örgütleri, merhamet ve acıma hisleri yaratmayı amaçlayan posterler, afişler, posta pulları, kartpostallar, armalar, rozetler veya çeşitli objelerle toplumu savaşta askerin yanında yer almaya çağırmıştır. Bu materyallerlekızılhaç/kızılayseverliğin (patriotizminin) en önemli vatanseverlik göstergelerinden biri olduğu, savaşta yapılacak yardımlar için ilk adresin Kızılhaç veya Kızılay kurumları olduğu, askerin cephede ölmesini ya da yaşamasını halkın bu kurumlara vereceği desteğin belirleyeceği vb. içerikli mesajlarla vatanseverlik ve yardımlaşma duygusu gibi son derece masum ve insanî duygular harekete geçirilirken, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde militarizmin toplumun tüm katmanlarına yayılmasına katkıda bulunulmuştur.[53] Söz konusu materyallerde kullanılan dil kadar kullanılan özneler (kadın hemşireler, çocuklar, hayvanlar, yardıma muhtaç asker vb.) de dikkat çekicidir. Ayrıca Kızılhaç veya Kızılay' tarafından 'savaş fonu' adı altında satışa çıkarılan her materyalin satın alınması ve bulunulan her bağışla, dolaylı da olsa, savaşın finansmanına ne derece katkı sağlandığı üzerinde düşünülmesi gerekir. Özetle, tüm bu faaliyetler Uluslararası Kızılhaç hareketinin 'insaniyetçilik' ilkesinin içinde yer alan 'sürekli barışı destekleme' amacına ters düşmektedir.

52 Türkeş ve Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 71.

53 Örneğin Birinci Dünya Savaşı'nda Amerikan Ulusal Kızılhaç Örgütü'nün bastırdığı bir kartpostalda kucağında yaralı asker olan bir hemşire eliyle ileriyi işaret ederek "If you fail he dies" başlığı altında resmedilmişti. Yine Kızılhaç Savaş Fonu tarafından basılan bir başka afişte savaş alanında askerler arasında ayakta durarak ileriyi işaret eden bir hemşire resminin altında "not one shall be left behind" yazıyor ve şu açıklama yer alıyordu: "This theatre is rendering a patriotic service, in sending a massage of mercy and aid to the American heroes who are figting for us on the battlefields of France". 1918 tarihli ve bizzat Başkan Wilson imzalı bir diğer posterde "I summon you to comradership in the Red Cross" başlığıyla Amerikan Kongre binası önünde elini kalbine koymuş bir hemşire, tüm Amerikan halkını Kızılhaç'ın dostluğu altında birleşmeye davet ediyordu. 1917'de İngiltere'ye gönderilen bir Fransız kartpostalda ise önünde hastane gereçleri olan bir Kızılhaç hemşiresi "Being near our wounded brothers makes us forget our pains / when we see the blood that gushes so generously in their veins". yazısıyla müttefik askerlerine yardım isteyerek, onların vatanseverliğini unutmamayı öğütlüyordu". Görseller için bkz. *a.g.e*, Pictorial Essay, s. 277-279

Sonuç

Kızılhaç bugün uluslararası çapta, dünyanın en büyük ve önemli sosyal yardım örgütlerinden biridir. Kuruluşu Henry Dunant ve ona destek olan Gustav Moynier, Dr. Louis Appia, Dr. Théodore Maunoir ve General Guillaume-Henri Dufour gibi hayırseverler tarafından gerçekleştirilmiştir. Savaşta yaralı askerlere tıbbi yardım yapmak amacıyla başlatılan Kızılhaç hareketi, Cenevre Sözleşmesi ile hukuki bir statüye kavuşturulmuştur. 1864 yılında kabul edilen bu sözleşme, *insancıl* hukuk (ya da savaş hukuku - silahlı çatışma hukuku) adıyla bilinen bir hukuk dalının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. *İnsancıl* hukuk savaş kapsamındaki eylemlerle ilgilenen, savaşlarda insan onuruna yakışan uygulamaları ve insan haklarını güvence altına alan kuralları içermektedir.

Kızılhaç her ne kadar bireysel bir girişimle kurulmuş olsa da, bu hareketi ortaya çıkaran düşüncenin 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'daki yardımseverlik ve sosyal yardım organizasyonlarının çalışmalarından büyük çapta etkilendiği söylenebilir. Kızılhaç'ın kurucuları kendilerini aydınlanma düşünürlerinin takipçisi olarak görüyor ve uluslararası çatışmalarda hukukun rolüne dair önceki anlayışların yeniden canlanmasına ve restorasyonuna çabaladıklarını iddia ediyorlardı. Onlara göre, Kızılhaç'ın büyümesi insanî değerlerin ve standartların yükselmesini sağlayacak, bu değerler zamanla tüm dünyaya aşılanarak 'evrensel hümanitarizmi' yaratacak ve böylece Avrupa tüm dünyayı 'medenileştirme' misyonunu yerine getirmiş olacaktı.

Cenevre Sözleşmesi'ne imza atan devletlerin birçoğu, insanî kaygılardan ziyade askerî ve siyasî gerekliliklerle bu anlaşmayı onayladılar. Çünkü 19. yüzyılda Avrupa haritasına hâkim olan ulus-devletlerin sahip olduğu yapılanma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan değişimler bunu gerektiriyordu. Devletler artık vatansever gençlerden kurdukları milli orduların koruyucusu olarak, savaşlarda her türlü sağlık hizmeti vermekle yükümlüydüler. Savaş haberlerinin evlere giderek daha kısa sürede ulaştığı bir çağda Cenevre Sözleşmesi, askerin sağlığını ve canını önemsememekle eleştirilen devletlere, kendilerini toplumun önünde aklamak için, çok önemli bir fırsat veriyordu.

Tarihsel süreç içindeki çalışmalarına bakıldığında Kızılhaç'ın ulus-devletin bir organı haline geldiği görülmektedir. Etkinliği sadece savaş alanlarında yaralı ve hasta askerlere tıbbî yardım sağlamakla sınır-

lı kalmamıştır. Ulusal Kızılhaç ve Kızılay dernekleri savaş dönemlerinde kamuoyunu 'vatanın kurtuluşu' konusunda bilinçlendirerek, toplumsal mobilizasyonu ve desteği sağlamaya çalışmışlardır. Bu şekilde bir taraftan vatanseverlik ve yardımlaşma duygusu gibi son derece masum ve insanî duyguları harekete geçirirken, bir taraftan da militarizmin toplumun tüm katmanlarına yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. 20. yüzyıla gelindiğinde savaş artık sadece cephede savaşan askerin değil, tüm toplumu ilgilendiren ve bir şekilde toplumdaki tüm kesimlerin dahil olduğu bir gerçeklik haline gelmişti ve bunda Kızılhaç'ın da payı olduğu yadsınamazdı.

Kızılhaç hareketiyle başlayan savaşı insanîleştirme çabaları, günümüzde pek çok uluslararası anlaşma ile geliştirilmiş ve devletleri bağlayıcı temel hukuk metinlerine dönüşmüştür. Kızılhaç da uluslararası bir sivil toplum örgütü olarak bu anlaşmalara bağlı ve onların savunucusu olmaya çalışmıştır. Fakat *insancıl* hukuk metinleri ne kadar geliştirilirse geliştirilsin, devletler savaşlardan vazgeçmemiş, tam tersi 20. yüzyılda iki dünya savaşı milyonları topyekûn bir facianın içine sürüklemiştir. Dolayısıyla ne Kızılhaç'ın ideali olan 'evrensel hümanizm' gerçekleşmiş ne de savaşın insanîleşmesi mümkün olabilmiştir.

Kaynakça

Akça, İ. ve E. B. Paker (2010) "Ordu, Devlet, Güvenlik Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti,* der. Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1-32.

Alsan, Z.M. (1950) "1949 Cenevre Sözleşmeleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, No. 3-4, 37-57.

Andrade, E.N. (1952) "Henry Dunant, Founder of the Red Cross", *Royal Society of Arts Journal,* Cilt. 100, No. 4875, 527-536.

Aydın M. (2004) "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt. I, No. 1, 33-60.

Baylen J. O. ve A. Conway (1968) *Soldier-SurgeonThe Crimean War Letters of Dr. Douglas A. Reid 1855-1856,* Knoxville: The University of Tenessee Press.

Best G. (1980) *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflicts*, London: Weinfeld and Nicolson.

Clausewitz, C. (1999) *Savaş Üzerine,* çev. H. Fahri Çeliker, İstanbul: Özne yayınları.

Dumas, S. ve K. O. Vedel-Petersen (1923) *Loses of Life Caused By War,* Oxford: At The Clarendon Press.

Dunant J. H. (1986) *A Memory of Solferino*, Cenevre: ICRC.

——— (1964) *Solferino Hatırası*, çev. Nermin Arpacıoğlu, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği.

Farnham B. (2003) "The Theory of Democratic Peace and Threat Perception", *International Studies Querterly*, No. 47, 395-415.

Forsythe, D. P. (2005) *The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross*, Cambridge: Cambridge Univ. Press.

Hacısalihoğlu, M. (2010) "İçerme ve Dışlama: Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Alma", der. Evren Balta Paker-İsmet Akça, *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 79-103.

Hamburger, K. ve E. Zutermann (1942/1943) "The Red Cross in the Nineteenth Century", *Social Forces*, Cilt. 21, No. 1/4, s. 22-27.

Hasgüler, M. ve M. B. Uludağ (2007) *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler, Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar*, İstanbul: Alfa yay.

Hobsbawm, E. J. (1992) *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Huber, M. (1947/1948) "The Principles of the Red Cross", *Foreign Affairs*, Cilt. 26, No. 1(4) 720-735.

Hutchinson, J. F. (1996) *Champions of Charity, War and the Rise of the Red Cross*, Colorado: Westview Press.

——— (1989) "Rethinking the Origins of the Red Cross", *Bulletin of the History of Medicine*, Cilt 63, No. 4, 557-578.

(1983) *International Red Cross Handbook*, 12th ed., Geneva.

Jenks, W. (1958) *The Common Law of Mankind*, London:Stevens.

Kant, I. (2003) *To Perpetual Peace*, Indianapolis: Hackett Publishing.

Karaosmanoğlu, A. L. (1981) İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

(1964) *Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları, Sözleşmeler, Tüzükler, Kararlar*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği.

Stephen J. L. (2004) *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, çev. Savaş Aktur, Ankara: Dost Yayınları.

McCoubrey, H. (1995) "Before Geneva Law: A British Surgeon in the Crimea War", *International Review of the Red Cross*, Cilt. 35, No. 304, 69-80.

Morgenthau, H. J. (1970) *Uluslararası Politika*, cilt I, çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Ankara; Sevinç Matbaası.

——— (1993) *Politics Among Nations : The Struggle for Power and Peace*, revised by Kenneth W. Thompson, New York: McGraw-Hill.

Satyanand, K. (2002) *The Story of the Red Cross*, India: National Book Trust.

Shaw, M. (1991) *Post-Military Society: Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century*, Cambridge: Polity, and Philadelphia: Temple University Press.

Shelley, H. C. (1914) "The Red Cross", *Edinburg Review*, Cilt. 220, No. 450, 333-350.

(2006) *Tarih 1839-1939*, İstanbul: TÜSİAD.

Stoessinger, J. G. (2008) *Why Nations Go To War?*, Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.

Tooley, S. A. (1906) *The Life of Florence Nightingale*, London: Cassel and Company.

Türkeş, K. K. ve H.Yalçınkaya (2008) "Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı. 7, 55-89.

Watz, K. (1954) *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Colombia University Press.

www.battlefieldanomalies.com/solferino/08_the_battle.htm [Erişim Tarihi: 12.8.2014].

www.icrc.org [Erişim Tarihi: 12.01.2015]

http://www.icrc.org/IHL.nsf/ [Erişim T arihi: 3.02.2015]